

Постхуманистична перспектива за чудовищата

За преплитането между хуманизма и капитализма

Даниел Клинч и Василе Михалаке

Този текст бе представен на 12 октомври 2023 г. от Василе Михалаке на литературния фестивал "Сънят на разума" в Русе, организиран от Международното общество "Елиас Канети" в дом "Канети". Текстът критикува хуманистичната представа за Човека в центъра на света, като тясно свързана със зараждащия се капитализъм в условията на колонизация на света от Европа. Човекът е бял, мъж, европеец и буржоа. Хората, които не отговарят на тази норма – жените, децата, народите от Глобалния Юг и работниците, са конструирани като нечовеци (чудовища), които трябва да бъдат подчинени и експлоатирани. Подобно е отношението и към животните

Василе Михалаке (р. 1985, Букурещ) е съосновател на списание Post/h/um. Списание за постхуманистични изследвания и негов редактор. Координатор е на различни сборници с критическа теория и автор на статии (особено за постхуманизма и авангарда) в Caietele Avangardei, Observator cultural, Cultura, Idea, Corner. Football + Society и Post/h/um. Публикувал е сборник с теория в резултат на докторската си дисертация Noli me tangere? On Legitimacy and Autonomy in Literature (Tracus Arte, 2013) и две стихосбирки: Dead after Man (Tracus Arte, 2016) и The Creature of All Things (frACTalia, 2020).

Даниел Клинчи има докторска степен по културология от Букурещкия университет и преподава медицински английски език в университета "Овидиус" в Констанца. Бил е редактор на вече несъществуващото списание за култура Tomis и публикува сборника Avant-garde and Experiment. От негативната естетика към постмодерната култура (2014), в допълнение към няколко десетки статии, студии и т.н. Превел е няколко книги и е участвал в различни колективни сборници. Той е съосновател на списанието Post/h/um. Journal of posthumanist studies (Списание за постхуманистични изследвания).

През XXI век деца в Нигерия претърсват планините от електронни отпадъци, изнасяни от Запада, с надеждата да намерят парчета метал, които да продадат, за да оцелеят. Жени в Кения ровят из купища счупени стъкла, стари играчки, пластмасови фолиа и използвани спринцовки, за да намерят съдове, които да поставят в специални контейнери за олио, брашно или зеленчуци. В Никарагуа, Западна Африка и Филипините работниците в банановите плантации са изложени на въздействието на опасни химикали и стават стерилни. В Амазония джунглите се унищожават, за да се освободи място за земеделски плантации и пасища за добитък, а коренното население е принудено да се превърне в наемна или странстваща работна ръка. В Полша консервативното правителство иска да

завладее утробите на жените и да забрани абортите, независимо от последствията. Пластмасата, изнасяна от Съединените щати, се изгаря в Малайзия, където в атмосферата се отделят огромни количества токсични вещества. Мангровите гори по тихоокеанското крайбрежие на Колумбия мигрират на север поради интензивната сеч и изменението на климата. Всичко това са преки последици от хуманистично-капиталистическата вяра във върховенството на Човека, рационалното същество, което има способността (и съдбата) да завладее природата и да я експлоатира за собственото си благополучие.

Макар че някои идеи, които по-късно ще бъдат разглеждани като "хуманистични" или "капиталистически", се появяват в европейската култура още през XIV в., капитализмът и хуманизмът се развиват и стават доминиращи в Западна Европа от втората половина на XVII в., когато се опитват да отговорят на някои въпроси за "човешката природа" и, като следствие, за политическите, социалните и икономическите отношения в новия свят на модерността. Същевременно хуманизмът и капитализмът възникват в исторически период, когато въпросът за собствеността става изключително важен за философите и икономистите, отразявайки по-широки социални промени и един тип индивидуализъм, сред чиито представители са важни философи от онова време като Джон Лок - според когото човекът е автономна личност, която завладява природата чрез труд и я експлоатира за благоденствието на цялата общност. В допълнение в Декларацията за правата на човека и гражданина (Париж, 1789 г.) собствеността е посочена сред "естествените" права на човека - наред със свободата, сигурността и съпротивата срещу потисничеството. Като отъждествява собствеността със свободата и определя човека като собственик, XVIII в. създава не само икономическа и идеологическа система, но и цял набор от социални и политически отношения, които водят до подчинението и експлоатацията на големи категории хора без собственост, изключени от категорията "човек", включително жени, деца, коренното население в колониите и работниците. За краткост и по методологически причини ще разгледам последователно (макар на практика мрежата от експлоататорски и потиснически отношения да работи по-скоро междусекторно) тези чудовища на капитализма-хуманизъм, определени в опозиция на Човека и следователно субекти на неговото господство: жените, децата, коренното население в колониите и работниците, като накрая оставям място за една свързана категория - животните (които не са хора).

На първо място, обществото на собствениците на имоти е патриархално, както вече показаха феминистката теория и джендър изследванията. Подложени на патриархално господство още от древността, тъй като по онова време мъжът е смятан за рационалното и автономно същество, притежаващо логос, жените са били определяни във връзка и в опозиция на мъжа, възплъщение на човешкия идеал. Лишени от достъп до ресурси и собственост, които да им осигурят автономия, и изолирани в сферата на репродуктивния труд, жените продължават да бъдат смятани за по-малко хора дори в разцвета на хуманизма, въпреки промените, настъпили в Европа с Френската революция и предоставянето на граждански права на всички членове на обществото. Следвайки модела на декларацията от 1789 г., Олимп дьо Гуж например призовава три години по-късно, в Декларацията за правата на жените и гражданите, за организиране на национално събрание на жените и прилагане на принципите на Френската революция към

тях. Също така, както отбелязва Уолстънкарафт, жените са били смятани за ирационални, декоративни обекти с "очарователни грации" дори от буржоазията (Wollstonecraft, 1796). Федеричи също така обяснява, че примитивното натрупване (т.нар. преход към капитализъм) допълнително изолира жените в рамките на репродуктивния труд, като им отрежда ключова роля във възпроизводството на работническата класа (Federici, 2004). По този начин, в своята развиваща се перспектива към жените в историята, феминизмът показва, че жените никога не са били считани за хора в "истинския" смисъл на думата, като това понятие е имало за цел единствено да запази мъжките властови отношения и привилегии.

Точно както жените са били определяни по отношение на мъжете и са били възприемани като всичко, което мъжете не са, така и детето остава в капана на бинарното мислене до втората половина на XX век и често е изключвано от съвременните еманципаторски дискурси. С модела на Аз-а, разработен на Запад въз основа на християнската традиция, хуманистичното дете е изградено в двойна връзка с "идеологията на зрелостта" (Ashis Nandy, 1987) - или като "диво", хаотично чудовище, което трябва да бъде дисциплинирано и цивилизовано, или като "невинно" същество, което трябва да бъде предпазено от неморалността на света на възрастните, особено по отношение на сексуалността, но винаги като ирационално и лишено от автономност. Всъщност именно от тези две посоки се е развил образът на хуманистичното дете, който се запазва и до днес: родово, но уникално; недисциплинирано, но невинно; диво, но образ на цивилизацията; чудовищно, но човек на бъдещето. В края на XVII в. теориите за образованието на децата започват да се влияят от идеите за собствеността, както е в трактата на Лок "Някои мисли за образованието" (1693 г.). Крайната цел на образованието, казва Лок, е да се създадат полезни за обществото възрастни, които да преследват същите цели като другите, поради което детето трябва да се подчинява на волята на възпитателя, за да знае как да се подчинява на собствената си воля и разум в зряла възраст. По този начин статутът на детето в епохата, лишено от възможността да развива своята индивидуалност, поразително прилича на статута на други групи в неравностойно положение, също лишени от достъп до собственост.

Основавайки се на друг идеал от XVIII в. - прогреса, капиталистическио-хуманистичният метанаратив позволява чрез концепцията за прогресивно историческо развитие да се легитимира насието на колониалните практики в името на "цивилизоването на диваците", считано за процес, също толкова естествен, колкото и процесът на човешкото съзряване, на освобождаване от суеверията, развит от Кант в краткото му обяснение на Aufklärung. Концепцията за човека като цивилизатор повлиява и легитимира подчиняването на коренното население на Африка и Америка, стоящо в основата на расизма. "Диви", "примитивни", "изостанали", като "деца" на Човека, в естествено състояние, което европейският индивид е преодолял, изобретявайки частната собственост, получена чрез труд, приложен към природата, те са били смятани за предопределени да станат роби. Тъй като западноевропейските практики се считали за "универсални", колонистите нямали друг избор, освен да ги управляват както намерят за добре. Дори и да са били признати за човешки същества (испанските юристи са се отнасяли много сериозно към този въпрос през XVII в.), местните жители не са били хора в европейския смисъл на думата, тъй като са били определяни от липсата на "висши"

европейски качества. От друга страна, колонизаторите са имали хуманитарния дълг да ги цивилизоват, да ги "образоват" в духа на бъдещата им полезност. В същото време европейците са имали моралния дълг да нахлуят в земите им и да ги завладеят за земеделие; ако те останат необработени, това би било оскърбление за природата и за потенциала за преобразуване на земята, т.е. за прогреса, дори ако това преобразуване е трябвало да бъде извършено с местен труд, сведен до робство, а по-късно, след като войните и болестите, донесени от европейците в Америка, са унищожили местното население, с роби, внесени от Африка.

Освен от собственост капитализмът-хуманизъм се нуждае и от работна ръка. Както обяснява Маркс, т.нар. примитивно натрупване не започва от скромния живот, който позволява натрупването на капитал, а от ограждането на общите земи, което оставя бедните европейци без средства за препитание. Така се появява пролетариатът - класа от хора, които не притежават нищо друго освен собствения си труд, който трябва да продават на капиталистите, за да оцелеят. Буржоазната капиталистическа класа трябвало да се състои от собствениците на средствата за производство и, което често се пренебрегва, от рентниерите, собственици или на недвижими имоти, или на средствата (или векторите) за комуникация, както в случая с това, което Маккензи Уорк (2004, 2019) нарича "класа на векторите". Класическото определение на човека като този, който завладява природата и я подчинява чрез собствената си работна сила, за да извлече стойност, се трансформира в такова, което казва, че човекът може да завладее и работната сила, чрез робство (платено или неплатено) - идея, оправдана от собствения му по-висок статус спрямо бедните, местните "изостанали" в колониите и дори децата, както в Англия през XIX в., когато предприемачите, търсещи евтина работна ръка, за да увеличат печалбите в процъфтяващите текстилна и минна промишленост, виждат в бедните деца в градските райони огромен потенциал за експлоатация, подобен на този на коренното население, превръщайки децата в "гръбнака на индустриализацията" (Sommerville, 1982). Така на петгодишна възраст бедните деца често вече работят във фабрики, мини или на строителни обекти, за разлика от бебетата, които, без да имат икономическа стойност, са водени от родителите си на работа, където трябва да търпят същите условия или да умрат в резултат на прилагане на успокоителни средства като опиум или меласа (Colón & Colón, 2001).

Жените, децата, коренното население, работниците обаче са само част от чудовищата на капитализма-хуманизъм. Човешката изключителност и индустриализацията са довели до експоненциално нарастване на експлоатацията на нечовешки животни, които за Декарт например - впечатлен от технологичните иновации на своята епоха, особено от автоматите (Helen Steward, 2015) - са били просто биологични механизми, за чието разбиране се изисква само един вид каузално разсъждение и анатомия. Следователно хората са имали право да се отнасят към тях колкото и жестоко да е било, ако това би им помогнало да постигнат целите си. Първите протести за правата на животните (по-точно за прекратяване на многократните вивисекции на едно животно) в началото на XX в. са тясно свързани с Движението за суфражизъм (Linda Kalof, 2007). Използвани предимно като работна сила и източник на храна, животните служат и за подчертаване на човешкото превъзходство, като изтъкват единственото нещо, което ги отличава от животните: самосъзнателната мислеща субстанция, която липсва на всички останали живи същества,

независимо дали се нарича "разум", "душа" или "съзнание". По този начин може да се каже, че животните също са били идеологизирани, а не само експлоатирани, като тяхното състояние често е подобно на това на други категории, подложени на потисничество. Това може лесно да се види в случая със зоологическите градини, където съзерцанието на странността на тези различни, но сродни същества, е радвало буржоазията, като африканските туземци и нечовешките животни са споделяли една и съща територия зад огради, а понякога дори и една и съща клетка до втората половина на XX век, когато хората са били окончателно освободени, за разлика от техните роднини.

Библиография

- A.R. Colón & P.A. Colón, *A History of Children: A Socio-Cultural Survey Across Millennia* (История на децата: социално-културно изследване през хилядолетията), Westport, Connecticut & London, Greenwood Press, 2001 г., стр. 372.
- Силвия Федеричи, *Калибан и вещицата. Жените, тялото и примитивното натрупване*, Autonomedia, 2004.
- Линда Калоф, *Looking at Animals in Human History* (Поглед към животните в човешката история), Reaktion Books, Лондон, 2007 г.
- Ashis Nandy, "Reconstructing Childhood: A Critique of the Ideology of Adulthood" ("Реконструиране на детството: критика на идеологията на зрелостта"), в *Traditions, Tyranny and Utopias: Essays in the Politics of Awareness* ("Традиции, тирания и утопии: есета за политиката на съзнанието"), Delhi, Oxford University Press, 1987 г., стр. 56-76.
- John Sommerville, *The Rise and Fall of Childhood* (Възходът и падението на детството), Beverly Hills, London, New Delhi, SAGE Publications, 1982 г., стр. 160.
- Хелън Стюард, "Имат ли животните свободна воля?", в *The Philosophers' Magazine*, бр. 68, 2015 г., стр. 43-48.
- Маккензи Уорк, *"Хакерски манифест"*, Харвардски университет, 2004 г.
- Маккензи Уорк, *"Капиталът е мъртъв: има ли нещо по-лошо?"* (*Capital is Dead: Is This Something Worse?*), Verso, Лондон, 2019 г.
- Mary Wollstonecraft, *A Vindication of the Rights of Woman* (Отстояване на правата на жената), трето издание, Лондон, 1796 г.